

ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 347.941

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2\(27\).189](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(27).189)*О. І. Лук'янчук**аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

УМОВИ ДОБРОСОВІСНОГО ВИКОНАННЯ ДІТЬМИ ОBOB'ЯЗКУ УТРИМУВАТИ БАТЬКІВ

Судовий порядок вирішення справи має бути крайнім засобом захисту інтересів батьків, коли між дітьми та батьками виникає конфлікт. В окремих випадках диспозитивні норми дозволяють самостійно врегулювати певні питання між учасниками сімейних відносин. Інститут добровільного виконання аліментних обов'язків потребує ретельнішого дослідження й визначення його позитивних характеристик для переконання учасників сімейних правовідносин в доцільності врегулювання аліментних відносин саме в такий спосіб.

Отже, актуальність теми цього дослідження зумовлена потребою розуміння сутності добросовісного виконання обов'язку утримання батьків (аліментного обов'язку), значення договору про сплату аліментів, його позитивних наслідків після укладання для учасників сімейних правовідносин.

У сучасній науці сімейного права проблемі вивчення договірних механізмів регулювання аліментних зобов'язань та визначення поняття «аліментний договір» приділяло увагу чимало вітчизняних учених і дослідників. Серед них – В.К. Антошкіна, Л.В. Афанасьєва, Г. Ахмач, О.О. Дерій, І.В. Жилінкова, В.А. Кройтор, Т.В. Малярчук, З.В. Ромовська, Л.В. Сапейко, Ю.С. Червоний, С.Я. Фурса. Однак висловлені з цих питань наукові позиції та положення здебільшого стосуються різних аспектів цієї категорії та характеризуються неоднозначністю, подекуди й суперечливістю.

Це зумовлює потребу в їх належному і всебічному вивченні, узагальненні та опрацюванні на основі підходів щодо визначення поняття «аліментний договір», що відповідало б цілям дослідження нашої теми.

Метою даного дослідження є визначення та встановлення важливості досудового врегулювання аліментних обов'язків батьків і дітей. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: визначити способи добровільного виконання обов'язку дітей утримувати батьків та їх співвідношення між собою, встановити особливості добровільної сплати аліментів, з'ясува-

ти коло суб'єктів під час укладення договору про сплату аліментів.

Сімейний кодекс України називає сім'ю первинним та основним осередком суспільства.

Завданнями сімейного законодавства України є зміцнення сім'ї як соціального інституту, утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми, побудова сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки.

Безумовно, стосунки в зразковій сім'ї мають ґрунтуватися на взаємній повазі, любові та матеріальній підтримці.

Спочатку турбота про дітей, а пізніше обов'язок дітей допомагати своїм батькам були лише моральними нормами на звичайному рівні та здебільшого відображалися в настановах релігійних вчень. Лише в середині ХІХ століття даний обов'язок закріпився на законодавчому рівні.

З перших днів існування людського суспільства батьки опікувалися своїми дітьми, передавали їм свій досвід, допомагали обирати життєвий шлях, знаходити гідне місце в житті. В сім'ї, в якій панують дружні та теплі взаємини, батьки можуть не турбуватися про свою старість, розраховуючи на допомогу та фінансову підтримку дорослих дочки, сина, які вважатимуть допомогу своїм прямим обов'язком перед батьками.

Оскільки в законодавстві немає спеціальної норми, яка б регулювала договірні правовідносини з утримання повнолітніми дочкою, сином непрацездатних батьків, то до таких відносин можна застосувати загальну норму статті 9 СК України, відповідно до якої подружжя, батьки дитини, батьки та діти, інші члени сім'ї та родичі, відносини між якими регулює СК України, можуть урегулювати свої відносини за домовленістю (договором), якщо це не суперечить вимогам цього Кодексу, інших законів та моральним засадам суспільства.

Окрім цього, ст. 10 СК України дозволяє використовувати аналогію закону до подібних правовідносин [1].

СК України не містить спеціальної норми, яка б регулювала можливість добровільного виконання обов'язку щодо утримання батьків та порядок його здійснення.

Отже, подальше дослідження добросовісного виконання дітьми обов'язку щодо утримання батьків буде розглядатися за аналогією норм СК України, що регулюють добровільний характер виконання аліментного обов'язку щодо дитини (статті 181, 187 СК України), а також договірні аліментні відносини між батьками дитини (стаття 189 СК України) та подружжям (стаття 78 СК України) [1].

Добровільне виконання аліментного обов'язку слід розуміти як добровільне утримання, яке надають члени сім'ї один одному за нормальних сімейних стосунків або у разі, коли в сім'ї слабшають сімейні відносини в результаті розірвання шлюбу чи певних негараздів. Тоді аліментнозобов'язана особа надає необхідні кошти уповноваженій особі за власною ініціативою [2, с. 24].

Відповідно до ст. 181 СК України батьки та їх повнолітні діти можуть самостійно за домовленістю між собою визначати способи виконання обов'язку щодо утримання батьків [1].

У такому разі аліменти можуть виплачуватися добровільно шляхом передачі їх особисто платником тому, кому вони призначені, або через відділення зв'язку шляхом оформлення поштового переказу чи на банківський рахунок одержувача аліментів із зазначенням у коментарі щодо призначення платежу, наприклад: «аліменти за травень 2019 р.» (відповідний період року).

Також відповідно до ст. 187 СК України аліменти можуть сплачуватися за ініціативою платника шляхом подання заяви про сплату аліментів за місцем роботи, за місцем отримання пенсії або стипендії у розмірі та на час, який визначає сама зобов'язана особа. Мета такого порядку сплати аліментів полягає в наданні можливості особі, яка зобов'язана сплачувати аліменти, уникнути стягнення аліментів у примусовому порядку [2, с. 29].

Але зручніше виплачувати їх за заявою платника на адресу адміністрації за місцем отримання заробітної плати, пенсії або стипендії [3, с. 48].

Утримання аліментів адміністрацією виконується на підставі письмової заяви платника. У заяві повинні бути вказані прізвище, ім'я, по батькові та дата народження особи, на утримання якої слід утримувати аліменти, а також прізвище, ім'я, по батькові та адреса особи, якій треба виплачувати або переводити їх.

Адміністрація організації зобов'язана утримувати аліменти за заявою в такому самому порядку, як і за виконавчим листом, та виплачувати їх або переводити отримувачу в триденний строк із дня виплати заробітної плати. Заява про утримання аліментів (про зміну їх розміру, про припинен-

ня виплати) зберігається нарівні з виконавчими документами [4, с. 93].

У таких випадках платник на власний розсуд у заяві про сплату аліментів вказує суму аліментів та періодичність виплат, а також самостійно регулює розмір аліментів, сплачених, наприклад, на картковий рахунок одержувача, оскільки в законі немає обмежень щодо мінімального та максимального розміру аліментів, сплачуваних добровільно або ж за заявою. Також у будь-який момент платник має право відмовитися від поданої ним заяви і надалі не сплачувати аліменти в такий спосіб.

Треба зауважити, що не слід ототожнювати заяву про відрахування аліментів з письмовим договором про сплату аліментів. У першому випадку, якщо такі відрахування не здійснюватимуться, жодних юридичних наслідків не настане, оскільки вони не передбачені законом. У другому випадку з огляду на правову силу договору передбачається стягнення аліментів державною виконавчою службою на підставі виконавчого напису нотаріуса [3, с. 48].

Відповідно до ст. 189 СК України батьки та повнолітні дочка, син мають право укласти договір про сплату аліментів на утримання батька, матері [1].

Договір про сплату аліментів (аліментний договір) можуть укладати такі особи: а) матір, батько з повнолітніми дочкою, сином; б) мати, батько з двома і більше повнолітніми дітьми; в) батьки з однією, двома і більше повнолітніми дітьми.

Про те, що наявні наукові визначення цього поняття стосуються різних його аспектів, свідчить, зокрема, таке. В.К. Антошкіна вказує, що аліментний договір – це сімейно-правовий договір, за яким одна сторона зобов'язується надавати утримання іншій у розмірі, спосіб і в строки, що встановлені у ньому [5, с. 80]. З цього тлумачення вбачаються ознаки аліментного договору як виду сімейно-правового договору, що оформлює договірне зобов'язання з надання утримання.

З.В. Ромовська вважає, що аліментний договір – це спосіб досягнення більш вигідних умов для одержувача утримання, ніж ті, що передбачені законом, водночас розглядає його з позицій забезпечення права однієї сторони отримувати утримання від іншої сторони у формі, строки та у розмірі, що встановлені законом [6, с. 218].

Правова сутність аліментного договору полягає в домовленості між членами сім'ї (або їх представниками) стосовно встановлення та виконання аліментного зобов'язання, що походить із сімейних правовідносин і передбачене нормами чинного законодавства.

За своєю правовою природою даний договір належить до сімейно-правових договорів, оскільки внаслідок його укладення і виконання настають правові наслідки, передбачені нормами сімейного

законодавства [7, с. 189], тобто утримання батька, матері повнолітніми дочкою, сином.

Вивчення юридичних наукових джерел дає підстави стверджувати, що вітчизняні вчені висловлюють різні позиції щодо правової природи аліментних відносин, однак одностайно вказують на їх зобов'язальний характер.

Так, Я.В. Новохатська, Ю.С. Червоний визначають аліментні відносини як правовідносини, в яких одна сторона зобов'язана надати другій стороні утримання на підставах і в порядку, що встановлені законом, а друга сторона має право вимагати виконання такого обов'язку. При цьому аліментне зобов'язання розглядається як наслідок порушення нормальних сімейних відносин, а його існування пов'язується із судовим рішенням, коли добровільно утримання не надається [7, с. 177]. З наведеного твердження вбачаються ознаки примусово-зобов'язальних підстав. Це визначення зовсім не враховує добровільність сплати аліментів, передбачену ст. 187 СК України, а також можливість договірної регулювання відносин.

Отже, аліментний договір спрямований на добровільне виконання аліментного зобов'язання щодо утримання батьків, а також надає можливість батькам та дітям самостійно вирішити питання надання аліментів без втручання суду.

У СК України, зокрема в ст. 78 СК України, немає заборони на укладення аліментного договору на користь особи, яка є працездатною та не потребує матеріальної допомоги. Ст. 99 СК України передбачає домовленість про надання утримання одному з подружжя незалежно від непрацездатності та потреби у матеріальній допомозі. Отже, є об'єктивні підстави для висновку, що батьки і їх повнолітні діти мають право на укладання аліментного договору незалежно від того, чи є отримувач аліментів непрацездатним та чи потребує він матеріальної допомоги. Такий висновок можна зробити, керуючись тим, що укладання аліментного договору має добровільний характер, а також приватно-правовим принципом, який полягає в тому, що дозволено все, що не заборонено законом.

Сторонами аліментного договору, як і при сплаті аліментів у судовому порядку, є платник аліментів і одержувач (батьки і їхні повнолітні діти, які повинні володіти повною цивільною дієздатністю). Від імені недієздатних одержувачів аліментів виступає їх законний представник, яким може бути як фізична особа, так і державна або громадська організація, на утриманні якої перебувають батьки (наприклад, будинок для осіб похилого віку) [7, с. 177].

Законодавство України не закріплює чітких вимог щодо укладання такого договору, там лише вказано, що він укладається письмово та підлягає

нотаріальному посвідченню. Нотаріально посвідчений договір володіє силою виконавчого листа. Це означає, що примусове стягнення за таким договором здійснюється за виконавчим написом нотаріуса без звернення до суду. Зазначений виконавчий напис вчиняється відповідно до Закону України «Про нотаріат», Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» і підлягає примусовому виконанню відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. [8, с. 52].

У разі невиконання або недотримання умов, викладених у договорі про сплату аліментів, батьку, матері для стягнення аліментів при цьому досить надати його нотаріально посвідчений примірник судовому виконавцю або безпосередньо адміністрації підприємства (установи або організації), на якому працює аліментозобов'язана сторона. Після цього стягнення аліментів відбувається в тому ж порядку, в якому примусово стягуються аліменти за виконавчим листом, що видається на підставі судового рішення.

Недотримання нотаріальної форми тягне за собою визнання аліментного договору недійсним. Наслідком цього є відсутність права вимоги до боржника в аліментному зобов'язанні.

Договір про сплату аліментів визнається недійсним у судовому порядку, а сторони повертаються в первісний стан, який існував до укладання договору. Визнаний недійсним договір не тягне за собою правових наслідків, на які він був спрямований. Однак кошти, які були сплачені за цим договором, не підлягають поверненню — це загальне правило, що розповсюджується на всі види аліментних правовідносин.

Література

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
2. Сапейко Л.В., Кройтор В.А. Аліменти дітям та батькам: монографія. Харків: Еспада, 2008. 160 с. С. 29.
3. Тимчик Г. Аліментні зобов'язання за новим Сімейним кодексом. *Юридичний журнал*. 2004. № 7. С. 48.
4. Рабец А.М. Закон для семьи. Вопросы и ответы. Кемеровское кн. изд-во, 1991. 127 с. С. 93.
5. Антошкіна В. Договірне регулювання відносин з надання утримання між подружжям (колишнім подружжям). *Право України*. 2004. № 11. С. 79–82.
6. Ромовська З.В. Українське сімейне право: підручник. Київ: Правова єдність, 2009. 500 с.
7. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України: пер. з рос. / С.В. Ківалов, Ю.С. Червоний, Г.С. Волосатий та ін.; за ред. Ю.С. Червоного. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 504 с.
8. Пасічник Н. Хто є утриманцем за сімейним законодавством? *Юридичний журнал*. 2004. № 7. С. 50–53. С. 52.

Анотація

Лук'янчук О. І. Умови добросовісного виконання дітьми обов'язку утримувати батьків. – Стаття.

У процесі дослідження такого правового інституту, як утримання непрацездатних батьків, найбільш приємною видається та обставина, коли діти, на яких безпосередньо покладений законодавцем обов'язок утримувати непрацездатних батьків, добросовісно його виконують, в результаті чого не з'являється питання примусового виконання даного обов'язку шляхом стягнення аліментів за рішенням суду. Стаття присвячена дослідженню обставин і підстав, за яких діти добросовісно виконують даний обов'язок. У контексті досліджуваної теми на підставі законодавства та аналогії закону надано визначення поняттю добросовісного виконання обов'язку. Окреслено способи добросовісного (добровільного) виконання повнолітніми дітьми свого обов'язку щодо утримання непрацездатних батьків. Проведено аналіз позицій науковців та дослідників щодо юридичної природи аліментного договору. Визначено правову сутність та правовий характер договору про сплату аліментів. Розглянуто форму укладання договору про сплату аліментів та юридичну силу виконавчого напису нотаріуса на ньому.

Розглянуто істотні умови договору про сплату аліментів (його предмет, розмір та спосіб платежу). Встановлено, що визначений розмір аліментів у договорі не повинен бути нижчим за розмір, який батько, матір могли б отримувати у разі стягнення аліментів у судовому порядку. Такий договір про сплату аліментів може бути визнано недійсним у судовому порядку, оскільки він порушує права батьків, встановлені СК України.

Ключові слова: сімейне право, обов'язок утримувати, утримання, добросовісне виконання, добровільне виконання, аліменти, непрацездатні батьки, діти, повнолітні, стягнення коштів, договір про сплату аліментів, заява на виплату аліментів, потреби, особа з інвалідністю, додаткові витрати, тяжка хвороба.

Summary

Lukianchuk O. I. Conditions of conscientious performance of the obligation of children to support parents. – Article.

In the process of studying such a legal institute as the maintenance of incapable parents under the Family Law of Ukraine, the most pleasing is the fact that the children, who are under obligation to keep their disabled parents conscientiously perform it, so it is not an issue on enforcement of this duty through recovery of maintenance by court order. Therefore, the article focuses on study of the circumstances and the reasons, under which children perform their duty in good faith. In the context of the study, on the basis of the legislation and the analogy of the law, the definition of the integrity of the performance of the obligation has been given. The ways of conscientious (voluntary) performance of the duty of children to maintain their incapable parents have been outlined. The views of scientists and researchers on the legal nature of the maintenance agreement have been analyzed. The legal nature of the maintenance agreement has been determined. The form of maintenance agreement and the legal force of the executive inscription of the notary on this document have been considered.

The essential terms of the maintenance agreement have been reviewed, which are its subject, amount and the method of payment. It has been established that the amount of maintenance, determined by the contract, should not be less than the amount that a father, a mother could receive in the recovery of maintenance by court order. Otherwise, such an agreement can be declared null and void, as it violates the rights of parents established by the Family Code of Ukraine.

Key words: family law, duty to maintain, maintenance, performance in good faith, voluntary performance, alimony, incapacitated parents, children, adults, recoveries, maintenance agreement, application for payment of maintenance, needs, disabled person, additional expenses, serious illness.